

Prvi izvorni povijesni prilog o promicanju dojenja u stručnoj medicinskoj tiskanoj literaturi u Austro-Ugarskoj Monarhiji na hrvatskom jeziku

Rajko Fureš¹, Dubravko Habek²

Na tragu ozračja carskog zakona o javnom zdravstvu vladarice Austro-Ugarske Monarhije carice Marije Terezije, ostvarene su brojne pozitivne promjene na području svih zemalja carstva, pa tako i Hrvatske. Veliku zaslugu za to ima i Ivan Krstitelj Lalangue, jedan od najznamenitijih liječnika koji je živio i djelovao na prostoru Hrvatske, čije je djelovanje u drugoj polovini XVIII. stoljeća znatno unaprijedilo hrvatsko javno zdravstvo, a posebno primaljstvo. Lalangue je autor prvih stručnih originalnih medicinskih tiskanih knjiga na hrvatskom jeziku. Analizirajući Lalangueov prvi hrvatski primaljski udžbenik „Brevis institutio de re obstetritia iliti kratek navuk od mestrie pupkorezne za potrebochu muskeh y sziomaskeh ladanskeh sen horvatskoga orszaga y okolo nyega blisnesseh sztrankih“ iz 1777., naišli smo i na prvi tiskani stručni originalni zapis o promociji dojenja u Austro-Ugarskoj Monarhiji na hrvatskom jeziku. Utjecaj prvog hrvatskog primaljskog udžbenika i priloga o promicanju i korisnosti dojenja doista je izniman, što potvrđuju suvremena postignuća na planu promocije dojenja u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: primaljstvo; porodništvo; povijest medicine; dojenje

UVOD

S obzirom na značenje dojenja i ulogu majčinog mlijeka, djelo *Ivana Krstitelja Lalanguea* ima nezaobilazno mjesto, koje sa spomenutog gledišta u ovom pregledu namjeravamo detaljnije predočiti znanstvenoj i stručnoj javnosti. Problematika je to značajnija, gledana u kontekstu novih pristupa promicanja dojenja i potvrde kakvoće majčinoga mlijeka, koji su od presudnog značenja za zdravlje majki te zdravlje, rast i razvoj novorođenčadi.

Ivan Krstitelj Lalangue (Matton, Luxemburg, 27. travnja 1743. – Varaždin, Hrvatska, 20. svibnja 1799.), autor je prvijenca hrvatske medicinske stručne tiskane književnosti („*Medicina ruralis iliti vračva ladanjska za potrebochu musev y szioromakov horvatczkoga orszaga y okolu nyega blisnesseh meszt*“, Trattner, Varaždin, 1776.) (1) te prvog hrvatskog udžbenika primaljstva („*Brevis institutio de re obstetritia iliti kratek navuk od mestrie pupkorezne za potrebochu muskeh y sziomaskeh ladanskeh sen horvatskoga orszaga y okolo nyega blisnesseh sztrankih*“, Trattner, Zagreb, 1777.) (2). La-

langue je autor i prvog izvornog hrvatskog balneološkog djela „*Tractatus de aquis medicati regnorum Croatiae et Slavoniae etc. iliti izpiszavanye vrachtvenih vod Horvatzkoga y Slavonskoga orszaga y od nachina nye vsivati za potrebochu lyudih*“, Trattner, Zagreb, 1778. (3), kao i jedne stručne tiskane knjige s područja gospodarstva „*Nachin jabuke zemelyszke szaditi y nye haszen obernuti za volyu polyakov horvatzkoga orszaga ochituvan*“, Kotche, Zagreb, 1788. (4). Izniman prilog za izučavanje hrvatskog primaljstva daje i prvi tiskani pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti na hrvatskom jeziku „*Nagovorni lizt*“, Zagreb, Trattner, 1785. (5) Ivana Krstitelja Lalanguea, koji sadrži i prvu tiskanu primaljsku prisegu na hrvatskom jeziku. Lalanguea s pravom

¹ Odjel ginekologije i porodništva, Opća bolnica Zabok

² Klinika za ženske bolesti i porodništvo, KB „Sveti Duh“, Zagreb

Adresa za dopisivanje:

Dr. sc. Rajko Fureš, Medicinski fakultet Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odjel ginekologije i porodništva, Opća bolnica Zabok, Bračak 8, 49210 Zabok, e-mail: rajko.fures@krt-com.hr

Primljeno/Received: 6. 2. 2014., Prihvaćeno/Accepted: 4. 9. 2014.

smatraju utemeljiteljem stručne originalne medicinske tiskane književnosti na hrvatskom jeziku (6, 7), ocem hrvatskog primaljstva (8, 9) te utemeljiteljem prve hrvatske primaljske škole u Varaždinu (9, 10).

U Hrvatsku Lalangue dolazi na preporuku Gerharda van Swietenena, osobnog liječnika carice Marije Terezije i tvorca Carskog zakona o javnom zdravstvu iz 1770., sa zadaćom neposredne provedbe spomenutog zakona. Službovanje u Hrvatskoj počinje na funkciji osobnog liječnika Hrvatskog bana Ferenc Nadasdyja, a ubrzo biva imenovan i varaždinskim županijskim fizikom, pa tu dužnost obnaša do smrti. Svojim istinskim prosvjetiteljskim stremljenjima nastojao je poboljšati uvjete života hrvatskog puka, pri čemu je dao nemjerljiv doprinos u stručnom, javnozdravstvenom te izdavačkom djelovanju (6, 9).

Lalangue obrađuje problematiku o korisnosti dojenja i majčinog mlijeka u šestom poglavlju primaljskog udžbenika (2) (stranica 142. – 148. izvornika). U šestom poglavlju Lalangueova primaljskoga udžbenika (2) obrađuje se „naturalski“ (fiziološki porođaj) od 66. do 155. stranice izvornika. U nastavku se analizira Lalangueov spomenuti tekst te se ujedno i donosi transkripcija hrvatskokajkavskog teksta izvornika Lalangueova primaljskog udžbenika (2), kao i prijevod na današnji hrvatski književni standardni jezik (2, 9).

Usporedni prikaz teksta na hrvatskom jeziku kajkavske osnove i suvremenom hrvatskom književnom standardnom jeziku u cijelosti

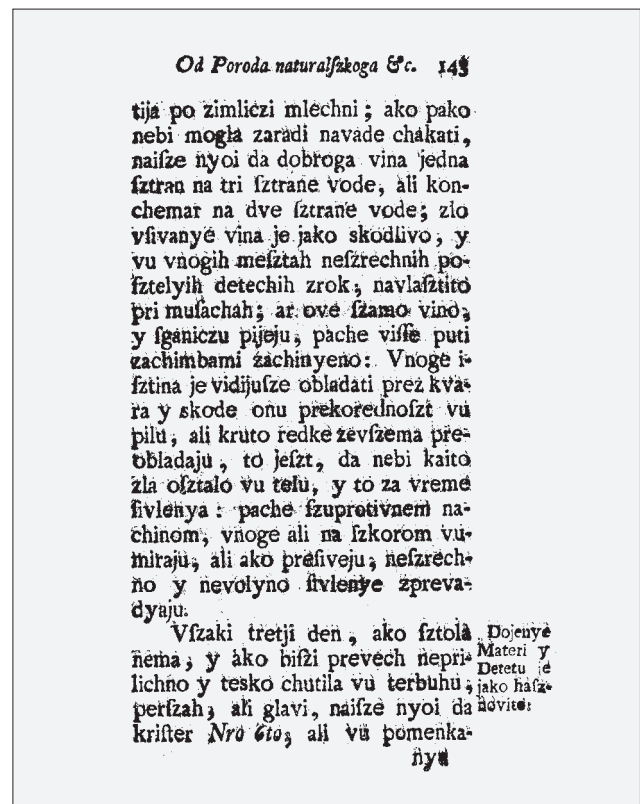
Lalangueovi prvi originalni stručni navodi o promicanju i korisnosti dojenja, u medicinskoj stručnoj originalnoj tiskanoj literaturi na hrvatskom jeziku (sadržani u Lalangueovom primaljskom prvijencu od stranice 142. do 148. Izvornika (2)), izniman su doprinos za izučavanje hrvatskog primaljstva, opstetricije i neonatologije. Lalangueov primaljski prvijenac (2) tiskan je na tada službenom - hrvatskom jeziku kajkavske osnove (2).

Transkripcija teksta o korisnosti i promicanju dojenja iz Lalangueova primaljskoga prvijenca (2)

U nastavku donosimo transkripciju transkripcija teksta o korisnosti i promicanju dojenja iz Lalangueova primaljskoga prvijenca koji počinje na stranici 142. (Slika 1) te se nastavlja do stranice 148.

Razlog vu Jelu, i Pilu Deteto-rodice Dete doječe.

Red, illiti mertuk vu jelišu i pilišu vu deteči postelji postavljene ov je, koja Dete doji, nai je, kaj želudec zaželi, (ali ni kai zla misel) samo razložno, ar bolje je malo na jenkrat, i više puti vzeti, ar ovak želudec neobterži se, svetujem vendar, da se od vina zderžava, ako je moguče

SLIKA 1. Preslika stranice 143. izvornika Lalangueova primaljskog prvijenca iz 1777 (1)

143. (Slika 2)

tija po zimlici mlečni; ako pako nebi mogla zaradi navade čakati, nai se njoj da dobroga vina jedna stran na tri strane vode, ali končemar na dve strane vode; zlo vživanje vina je jako škodljivo, i vu vnogih mestah nesrečnih posteljih detečih zrok, navlastito pri mužačah; ar ove samo vino, i žganicu pijeju, pače više puti začimbami začinjeno: Vnoge istina je vidiju se obladati prez kvara i škode onu prekorednost vu pilu, ali kruto redke zevsema preobladaju, to jest, da nebi kaito zla ostalo vu telu, i to za vreme življenja: pače suprotnem načinom, vnoge ali na skorom vumičaju, ali ako preživeju, nesrečno i nevoljno življenje sprevađaju.

Dojenje Mater i Detetu je jako hasnovito.

Vsaki tretji den, ako stola nema, i ako bi si preveč neprilično i teško čutila vu terbuhi, persah, ali glavi, nai se njoj krišter Nro 6to, ali vu pomenka-

144. (Slika 3)

nju ovoga podstavek Nro 16to, drugač druga Vračta njoj nisu potrebna, nadajanje je nai bolše vračto tak za Mater, kak za Dete, ar ovo vrači Mater od vsakojačkih betegov tverdokornih ondašnjih, i buduče preprečuje, pače i prešestne, dase nepoverneju, kak neizbrojena pripečenja potvrđavaju. I ja sam vu moji lastoviti Thovarušici peldu imam, od detinstva imajući nedušljivost, koja više puti jese povračala z-kratkem više puti i z-boljum složenem predihanjem, i z-kašlom suhem, Mati vučinjena, Dete

144 *Del jefiti*

nyu ovoga podštavek *Nro i Sto*, drugah druga Vrachtva nyo i nizu potrebna, nadajanye je nai bolife vrachtvo tak za Mater, kak za Dete, ar ovo vrachi Mater od vizakojachkih betegov tverdokornih ondaffnih, y buduče praprechuje, pache y prafefzne, daže nepoverneju, kak neizbrojena pripechenya potvrđavaju. Y ja fzam vu moji lafztoviti Thovaruffici peldu imam, od detinfstva imajuchi neduslivofzt, koja vilfe puti ježe povrahala z-kratkem vilfe puti y z-bóljum fzlofenem predihanyem, y z-kafslom fzuhem, Mati vuchinyena, Dete fzilum hotela je dojiti, kai ja valujem, nefzom rad dopufzil, koja kaiti pod nadajanyem Deteta tak dobrosi je chutila, kak nigdar predtemtoga bolje, nadajala je chez četirrinaift Mesecov; odkud vu vfzem ovom vremenu nikakvu ból vu perfzah neje chutila, dobro je zdrava bila, tufzefša polfztała, y do denefnega dneva nikai zla fzi
vu

SLIKA 2. Preslika stranice 144. izvornika Lalangueova primaljskog prvijenca iz 1777.

silum hotela je dojiti, kai ja valujem, nesem, rad dopustil, koja kaiti pod nadajanyem Deteta tak dobrosi je čutila, kak nigdar predtemtoga bolje, nadajala je čez četirrinaift Mesecov; odkud vu vsem ovom vremenu nikakvu bol vu persah neje čutila, dobro je zdrava bila, tusteša postala, i do denefnega dneva nikaj zla si

145. (Slika 4)

vu telu nečuti, ako prem je vre prešlo Leto, kai je Dete odkojili: Takvih peldih već jesem čtel, čul i videl.

Deca pako Persa Matere sesnuča iz nai vekše strani zdraveša jesu tak vu telu, kak vu pameti, kak ona, koja ljudcka persa sesneju, ovo zadosta očivestno spoznava se, kadase takva Detca prispodobiju k-oni, koja su doike imela, da obilnešega tolnačenja ni potrebno. Valujem vendar jesu prilike, vu kojih Mati dojiti nemore, kakti postavemo, kada nema mleka, ali bradavkih, niti se nemoreju zadobiti vu betežnom stališu; ali onda potrebno je Doktora tolnača i navuka prositi. Kai goder pako je, vsigdar je zlo za Mater, koja Dete nedoži, kaiti nai bolšega vračtva nature je mentuvana. Vnoga bi jošče imal od ove Materie povedati, ali na moi cil nezapadaju:

146. (Slika 5).

Ova metemtoga nai budu zadovoljna zpametnem.

Razlog jela i pila one, koja Dete nedoži.

Ako pako Mati Dete nedoži razlog vu jelu je drugi, ar vu tom posluvati se mora, da ako mlečna zimlyica nemore se odvinuti,

Od Poroda naturalfakoga &c. 145

vu telu nechuti, ako prem je vre prešlo Leto, kai je Dete odkojila: Takvih peldih već jezem čtel, čul y videl.

Detca pako Perfza Matere fzeffznucha iz nai vekše fztrani zdraveita jesu tak vu telu, kak vu pameti, kak ona, koja ljudzka perfza fzeffzneju, ovo zadofzta ochivefztno zpoznavafze, kadafze takva Detca prifzpodobiju k-oni, koja fzu doike imela, da obilnešega tolnachenya ni potrebno. Valujem vendar jesu prilike, vu kojih Mati Dete dojiti nemore, kakti posztavemo, kada nema mleka, ali bradavkih; niti se nemoreju zadobiti vu betešnom fztalifu; ali onda potrebno je Doctora tolnača y navuka profziti. Kai goder pako je, vfzigdar je zlo za Mater, koja Dete nedoži, kaiti nai bolšega vrachtva nature je mentuvana. Vnoga bi jošče imal od ove Materie povedati, ali na moi czil nezapadaju:
K Ova

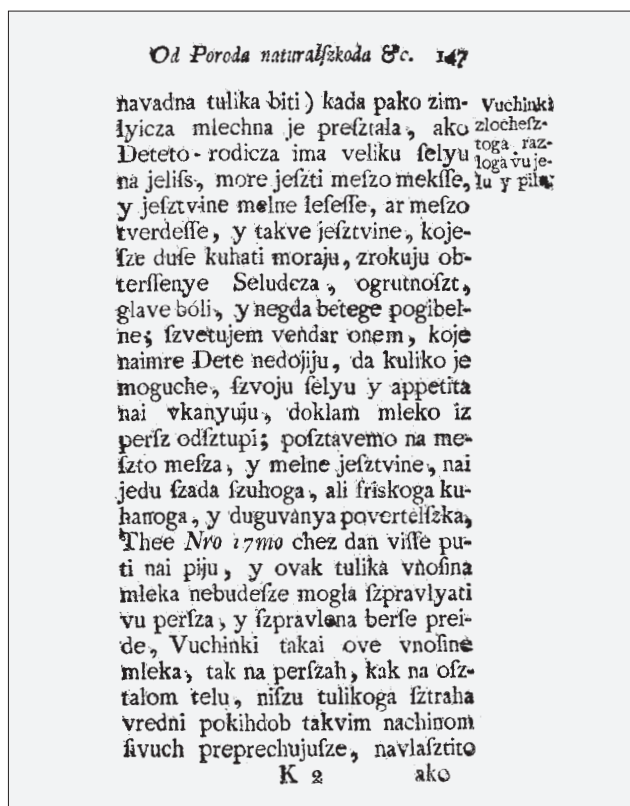
SLIKA 3. Preslika stranice 145. izvornika Lalangueova primaljskog prvijenca iz 1777 (2)

146 *Del jefiti*

Ova metemtoga nai budu zadovoljna fzpametnem.

Razlog jela, y pila one, koja Dete nedoži. Ako pako Mati Dete nedoži razlog vu jelu je drugi, ar vu tom poszluvatife mora, da ako mlečna zimlyicza nemorefze odvinuti, konchemar daže vififi, mleka vnořina daže pomenřina, y ovoga hmanfzki vuchinki preprechiju, koji Seni Dete nedožechi vilfe puti pripechajufze, y zrok jezju vnogih betegov y vizakojachkih Senu po malom gingaveřfu chinechah, ali na berzom vumarajajucheh: Onda anda vfzaku tretju, ali chetertu vuru, akofze nyo i dopada, naj jemlye juhu meřznu profztu, vu koji nai bude kuhana kerfulicza, ali merkva futa, ali repa, nai velim jemlye do one dobe, doklam prfztane mlečna zimlyicza. Koja pako je gingava, y vnogo kervi iztochila, more juhu imati jakřfu, vu nyi zkuhanu jachmenu kařfu, ali riskařfu, ali malo kruhana fzpodobu panadicze (ar kaiti y tak pri takvi mlečna zimlyicza ne
na-

SLIKA 4. Preslika stranice 146. izvornika Lalangueova primaljskog prvijenca iz 1777 (3)

SLIKA 5. Preslika stranice 147. izvornika Lalangueova primaljskog prvijenca iz 1777 (4)

končemar da se vtiši, mleka vnožina da se pomenša i ovoga hmanski vučinki preprečiju, koji Ženi Dete nedoječi više puta pripečaju se, i zrok jesu vnoгих betegov i vsakojačkih Ženu po malom gingavešu činečeh, ali na berzom vumarajučeh: Onda anda vsaku tretju, ali četertu vuru, ako se njoj dopada, najjemlje juhu mesnu prostu, vu koji nai bude kuhana keršulica, ali merkva žuta, ali repa, nai velim jemlje do one dobe, doklam prestane mlečna zimljica. Koja pako je gingava, i vnoگو kervi iztočila, more juhu imati jakšu, vu nji zkuhanu jačmenu kašu, ali riškašu, ali malo kruha na spodobu panadice (ar kaiti i tak pri takvi mlečna zimljica ne

147.

Vučinki zločestoga razloga vu jelu i pilu.

navadna tulika biti) kada pako zimljica mlečna je prestala, ako Deteto-rodica ima veliku želju na jeliš, more jesti meso mekše, i jestvine melne ležeše, ar meso tvrdeše, i takve jestvine, kojese duže kuhati moraju, zrokuju obteršenje Želudca, ogrutnost, glave boli, i negda betege pogibelne; svetujem vendar onem, koje naimre Dete nedojiju, da kuliko je moguče, svoju želju i appetita nai vkanjuju, doklam mleko iz pers odstupi; postavemo na mesto mesta, i melne jestvine, nai jedu sada suhoga, ali friškoga kuhanoga, i dugovanja povertelska, Thee Nro 17mo čez dan više puta nai pije, i ovak tulika vnožina mleka nebude se mogla spravljati vu persah, i spravljena berže preiđe, Vučinki takaj ove vnožine mleka, tak na persah, kak na ostalom telu, nisu tulikoga straha vredni pokihdob takvim načinom živuč preprečuju se, navlastito

148.

ako mixturu Nro 18vo po osmi, ali deseti vuri po porodu, i nju pije čez osem, deset, pače i petnaist dnevo.

Prijevod teksta o korisnosti i promicanju dojenja iz Lalangueova primaljskog prvijenca na današnji hrvatski standardni jezik (2)

U nastavku donosimo prijevod teksta o korisnosti i promicanju dojenja iz Lalangueova primaljskog prvijenca na današnji hrvatski standardni jezik, koji počinje na stranici 142. te se nastavlja do 148.

Uzrok u jelu i pilu porođene žene

Red ili umjerenost u jelu i pilu u žene koja leži u postelji treba imati pravila, da žena koja doji dijete – neka jede što joj želudac zaželi (nije nikakva zla misao), ali razložno i bolje pomalo i na više puta, nego na jedanput. Tako se želudac ne opterećuje, te savjetujem uvijek da se od vina žena uzdržava, čak

143.

i poslije mliječne zimice, a ako ne bi zbog svoje navike mogla čekati, neka joj se da dobrog vina jedan dio na tri dijela ili pak moguče na dva dijela vode. Prekomjerno uživanje vina je jako škodljivo i mnogim je mjestima uzrok nesreća u majki i djece nakon porođaja, osobito kod seoskih žena, jer ove samo katkad jedu začinjenu hranu. Mnoge žene, istina, uspiju prebroditi bez štete ovu neumjerenost u pilu, ali je vrlo rijetko uspiju odbaciti, tako da im to zlo ostaje u tijelu, i to za cijelog života. Naprotiv, mnoge žene postupaju baš suprotno te zbog toga ubrzo umiru, ali i ako prežive, provode nesretan život pun nevolja.

Dojenje je korisno majci i djetetu

Svaki treći tjedan, ako nema stolice i ako bi se neugodno i teško osjećala u trbuhu, prsima i glavi, neka se njoj da klistir br. 6 ili, slučajno da ga nema,

144.

br. 16. Drugi joj lijekovi nisu potrebni. Dojenje je najbolji lijek za majku kao i za dijete, i ono liječi majku od svakojakih tvrdokornih ondašnjih bolesti, a i sprječava ih. Isto tako sprječava povratak izliječenih bolesti, što potvrđuju brojna svjedočanstva. Primjer mi je bila i osobna prijateljica, koja je od djetinjstva otežano disala, što se u više navrata ponavljalo, s kraćim i više puta s boljim disanjem te sa suhim kašljem. Pošto je postala majkom, silno je htjela dojeti, a ja joj to nisam rado dopustio, da bi se ona kod dojenja djeteta osjećala izuzetno dobro, bolje nego ikad prije. Dojila je četrnaest mjeseci i za to vrijeme nije osjećala nijakve boli u prsima, bila je dobro i zdrava, a i udebljala se te do dana današnjeg nikakva zla

145.

u tijelu više ne osjeća, a već je prošlo godinu dana otkako je prestala dojeti. O mnogim takvim primjerima sam čitao, čuo, pa i vidio.

Djeca koja su othranjena mlijekom vlastite majke zdravija su, kako tjelesno tako i pameću, u odnosu na onu djecu koju su

othranile druge žene. Ovo je očito kad se usporede djeca koju su dojile njihove majke s onom koju su na prsima othranile druge žene, tako da tu iscrpnije tumačenje nije ni potrebno. Uvijek vjerujem da su prilike u kojima majka ne može dobiti dijete, kao kad ona nema mlijeka ili bradavica, a ne mogu se ni dobiti u bolesnom stanju, pa stoga treba moliti savjet liječnika i njegov nauk. Što god bilo, uvijek je zlo za majku koja dijete ne doji, jer je najboljeg lijeka priroda uskraćena. Mnogo bih još imao govoriti od ovoga zanata, ali to mi nije cilj.

146.

Ova (misli na primalju) među tim neka bude pametnim zadovoljna (2).

Razlog jela i pila u rodilje koja ne doji

Ako pak majka ne doji dijete, razlog je drugi u jelu, jer se kod toga mora poduzeti, ako u mliječna zimica ne prolazi, da se barem stiša i da se količina mlijeka u dojka smanji te tako uzaludno spriječe učinci koji intervencije čine uzaludnima, što se pak često zna dogoditi ženama koje ne doje. Uzrok tome su mnoge raznovrsne bolesti koje ženu čine slabijom, pa se ona brzo umara. Onda svaka tri ili četiri sata, ako joj prija, neka uzima običnu mesnu juhu u kojoj neka bude kuhano povrće (kašica), žuta mrkva ili repa. Neka je uzima sve dok ne prestane mliječna zimica. Ona koja je pak slaba i koja je izgubila mnogo krvi, mora imati jaču juhu i u njoj skuhanu ječmenu ili gusto kuhanu rižinu kašu, ili malo kruha naizgled panadice (popare).

147.

Loši učinci hrane i pića

Kad je pak prestala mliječna zimica, ako rodilja ima poteškoća s jelom, mora jesti mekše meso i takve namirnice kojima nije potrebno duže kuhanje i koje ne izazivaju težinu u želucu, gađenje, glavobolje i katkad pogibeljne bolesti. Onima koje dijete ne doje uvijek savjetujem da, ako je to moguće, svoju želju za jelom obuzdaju sve dok ne nestane mlijeko iz dojki. Kad se dojke oporave, žena treba jesti jela od brašna, suho voće i svježih kuhanu hranu, a čaj br. 17 neka pije kroz dan više puta, pa se tako neće stvarati tolika količina mlijeka u prsima, koja će splasnuti te će smetnje proći. Učinci ovog obilja mlijeka, kako u prsima tako i u cijelom tijelu, nisu vrijedni tolikog straha, pogotovu ako se sprječavaju na prije propisani način, a posebice

148.

ako se pije otopina br. 18 osam ili deset sati nakon porođaja, i ako je pije s octom, i to kroz deset ili petnaest dana.

Značenje Lalangueova primaljskog prvijenca s gledišta promicanja i korisnosti dojenja (2)

Lalangueov primaljski udžbenik (2) te pravilnik (5) temelje se na carskom zakonu o javnom zdravstvu - „Normativum sanitatis“ iz 1770. Nakon Lalangueova primaljskog udžbenika na hrvatskom jeziku slijede Kuzmaničev (Zadar, 1885.) (12), Lobmayerov (Zagreb, 1889.) (13), Lallichev (Zadar, 1908.) (14) i Piskačekov (Zadar, 1908.) (15).

Lalangueov primaljski udžbenik (2, 9) i pravilnik (2, 16) isto tako su i od iznimnog jezičnog značenja (11), poglavito zbog riznice izvornog medicinskog stručnog nazivlja na hrvatskom jeziku (11, 17), koju tek treba detaljnije istražiti, poglavito i na području promicanja dojenja i blagotvornih učinaka majčinog mlijeka. Lalangueovo kapitalno djelo bilo je neopravdano marginalizirano. S obzirom na prije spomenuto, činjenica je da je Lalangue, kao i cijeli niz autora koji su tijekom pet stoljeća svoja djela objavili na hrvatskokajkavskom jeziku, bio godinama neopravdano prešućivan te mu nije posvećeno primjereno značenje u stručnoj i znanstvenoj literaturi, a koji on kao otac medicinske stručne književnosti na hrvatskom jeziku i zavrjeđuje. Naš rad koji obrađuje vrijednost dojenja i majčinog mlijeka, temeljen na Lalangueovom primaljskom udžbeniku, upravo je na tom tragu (16).

Da bi se Lalanguea razumjelo, treba ući u srž jezika kojim je njegovo djelo i pisano, hrvatskog jezika kajkavske osnove (11). Spomenuto iziskuje veliki trud, znanje i na prvome mjestu ljubav prema materinskom hrvatskokajkavskom jeziku. Upravo je odraz identiteta hrvatskog naroda prebogata čakavska, štokavska i kajkavska jezična riznica, koje treba s ponosom participirati, vrjednovati i voljeti, kao ono najvrjednije što jedan narod ima. Temeljem tih spoznaja Lalanguea možemo i moramo bolje upoznati, jer njegovim razumijevanjem dolazimo bliže do spoznaje ljepote i vrijednosti hrvatskokajkavskoga jezika, kao nepresušne riznice za daljnja istraživanja. Lalangueov primaljski udžbenik (2), poglavito na planu izučavanja njegovih dijelova koji obrađuju vrijednost majčinog mlijeka i značenje dojenja, upravo iz spomenutih razloga bio nam je veliki izazov (9, 11).

Analizirajući Lalangueov primaljski prvijenac (2), poglavito dio vezan za promicanje i korisnost dojenja (2), dolazimo do iznimno vrijednih stručnih spoznaja koje su bile prihvaćene u drugoj polovici XVIII. stoljeća, poglavito na planu hrvatskog primaljstva i javnog zdravstva (16). Posebno značenje pritom imaju vrlo vrijedni Lalangueovi naputci o korisnosti dojenja i brojne preporuke o njegovoj vrijednosti, od kojih su brojne aktualne i u današnje vrijeme. To je zasigurno imalo vrlo značajne javnozdravstvene učinke u unapređivanju zdravlja te smanjenju morbiditeta i mortaliteta majki i djece, poglavito rodilja, babinjača i novorođenčadi (82).

ZAKLJUČAK

Lalangueov primaljski prvijenac (2) vrijedan je prilog u izučavanju hrvatskog primaljstva, pri čemu je vrlo značajan prilog i na planu promocije dojenja, sa značajnim javnozdravstvenim učincima. S Ivanom Krstiteljem Lalangueom, na tragu ozračja carskoga zakona o javnome zdravstvu vladarice Austro-Ugarske Monarhije carice Marije Terezije, ostvare-

ne su brojne pozitivne promjene na području svih zemalja carstva, pa tako i Hrvatske (9, 16). U spomenutom tekstu (2) nalaze se i Lalangueove upute o korisnosti dojenja, koje su ujedno i prvi suvremeni stručni tiskani prilog na hrvatskom jeziku na planu promicanja i korisnosti dojenja. Posebno značenje ovih Lalangueovih navoda (2) sadržan je u komparaciji te korelaciji s današnjim suvremenim spoznajama prema kojima je majčino mlijeko i dojenje najbolje što majka može svojem djetetu pružiti. Posebno su poticajni Lalangueovi navodi sa 144. stranice (2) izvornika hrvatskog primaljskog prvijenca, gdje on tvrdi da „su djeca koja su othranjena mlijekom vlastite majke zdravija kako tjelesno, tako i pameću...“, isto kao i da je „uvijek zlo za majku koja dijete ne doji, jer joj je time uskraćen najbolji lijek“(2).

Spoznaje do kojih je Ivan Krstitelj Lalangue došao prije gotovo 240 godina (2), doista su pravi temelji suvremenog pristupa promicanju dojenja te humanizacije porođaja i babinja (18-20). Upravo danas, u vremenima kad opstojnost hrvatskog naroda dolazi u pitanje, majčinstvo i dojenje dobivaju svoje puno značenje, te se tom uzvišenom činu što ga s pravom veliča i sam Lalangue, treba pristupiti s punim poštovanjem, kao temeljem opstojnosti hrvatskog naroda. Na tim temeljima zalaganje vizionara koji su na području Republike Hrvatske pokrenuli Unicefov projekt „Rodilište prijatelj djece“ i reafirmirali dojenje, preko sustavne edukacije i kontinuiranog unapređivanja kakvoće daje vrhunске rezultate (18-20). Vrhunski tim stručnjaka, na čelu s *prof. dr. sc. Josipom Grgurićem*, s ponosom danas promiče ono najbolje i najprirodnije za majku i za dijete, a to je dojenje, baš na tragu nauka Ivana Krstitelja Lalanguea (17-19). Tim se postignućima i zasadama trebamo ponositi, a svima koji su uključeni u promociju dojenja potrebno je odati istinsku zahvalnost i priznanje.

NOVČANA POTPORA/FUNDING

Nema/None

ETIČKO ODOBRENJE/ETHICAL APPROVAL

Nije potrebno/None

DOPRINOSI AUTORA/DECLARATION OF AUTHORSHIP

Svi autori jednako su doprinijeli izradi rada/All authors have equally contributed to a manuscript writing.

SUKOB INTERESA/CONFLICT OF INTEREST

Autori su popunili the *Unified Competing Interest form* na www.icmje.org/coi_disclosure.pdf (dostupno na zahtjev) obrazac i izjavljuju: nemaju potporu niti jedne organizacije za objavljeni rad; nemaju financijsku potporu niti jedne organizacije koja bi mogla imati interes za objavu ovog rada u posljednje 3 godine; nemaju drugih veza ili aktivnosti koje bi mogle utjecati na objavljeni rad./All authors have completed the *Unified Competing Interest form* at www.icmje.org/coi_disclosure.pdf (available on request from the corresponding author) and declare: no support from any organization for the sub-

mitted work; no financial relationships with any organizations that might have an interest in the submitted work in the previous 3 years; no other relationships or activities that could appear to have influenced the submitted work.

LITERATURA

1. Lalangue JB. Medicina ruralis iliti vrac̄tva ladanjska za potrebochu musev y szziromakov horvatczkoga orszaga y okolu nyega blisnesseh meszt". Zagreb: Trattner; 1776.
2. Lalangue JB. Brevis institutio de re obstetritia iliti kratek navuk od mestrie pupkorezne za potrebochu muskeh y szziromaskeh ladanskeh sen horvatczkoga orszaga y okolo nyega blisnesseh sztrankih" Zagreb: IT Trattner; 1777.
3. Lalangue JB. Tractatus de aquis medicati regnorum Croatiae et Slavoniae etc. Iliti Izpizsavanye vrachtvenih vod Horvatczkoga y Slavonskoga orszaga y od nachina nye vsivati Za potrebochu lyudih" Zagreb: IT Trattner; 1778.
4. Lalangue JB. Nachin jabuke zemelyszke szaditi y nye haszen obrnuti za volyu polyakov horvatczkoga orszaga ochituvan". Zagreb: Kotsche; 1788.
5. Lalangue JB. Nagovorni lizt. Zagreb: IT Trattner; 1785. Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Kut. 62.
6. Grmek MD. O Meštiriji pupkoreznoj. Biblioteka Kulturno-prosvjetnog društva Hrvatskih Zagoraca Matija Gubec". Zagreb; 1958;5.
7. Thaller L. Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji od godine 1770. do godine 1850. Liječ Vjesn. 1926;81:531-4. (Preštampano iz SNB, II 6320, 48/1926)
8. Belicza B. Mjesto i uloga J. B. Lalanguea u razvoju zdravstvenog prosvjećivanja i hrvatske medicinske terminologije na području sjeverne Hrvatske u 18. stoljeću. Liječ Vjesn. 1976;98:211-5.
9. Fureš R, Dražančić A, Blažeka Đ, i sur. Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku. Gynaecol Perinatol. 2010;19:44-54.
10. Dražančić A, Kurjak A. Hrvatska perinatologija. Prošlost, sadašnjost i budućnost. Gynaecol Perinatol. 2002;11:53-68.
11. Jembrih A. Ivan Krstitelj Lalangue (1743.-1799.) u službi zdravstva horvatczkoga orszaga u 18. stoljeću, Gazophylacium, časopis za znanost, umjetnost i gospodarstvo. 1999;1-2:74-85.
12. Kuzmanić A. Šezdeset učenjah iz primaljstva za primalje. Zadar: 1885.
13. Lobmayer A. Primaljstvo. Učevna knjiga za primalje. 2. izd. Zagreb: Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska vlada; 1889.
14. Lallich N. Knjiga za primalje. Zadar; 1908.
15. Piskaček I. Udžbenik za učenice primaljskog tečaja i priručna knjiga za primalje. 4. izd. Zadar; 1911.
16. Fureš R, Jembrih A. Pravilnik za obavljanje primaljske djelatnosti Ivana Krstitelja Lalanguea u kontekstu povijesnog razvoja primaljstva u Hrvatskoj. Acta Med Croat. 2012;66:327-36.
17. Bekavac Basić I. Sličnosti i razlike između Pavićeva prijevoda Flos Medicinae – Cvit likarije i Lalangueove Medicina ruralis iliti vrachtva ladanyszka. U: Zbornik o Emeriku Paviću. 1. izd. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb; 2014:165-84.
18. Grgurić J, Wen RA, Kylberg E, Ashmore S, Macenroe T. International perspectives on the Baby-Friendly Initiative. J Hum Lact. 2012;28:281-4. <http://dx.doi.org/10.1177/0890334412447929>
19. Bošnjak AP, Grgurić J, Stanojević M, Sonicki Z. Influence of sociodemographic and psychosocial characteristics on breastfeeding duration of mothers attending breastfeeding support groups. J Perinat Med. 2009;37:185-92. <http://dx.doi.org/10.1515/JPM.2009.025>
20. Bošnjak AP, Grgurić J. Long-term health effects of breastfeeding. Liječ Vjesn. 2007;129:293-8.

SUMMARY

The original schedule of breastfeeding promotion in the Austro-Hungarian Empire medical literature in the Croatian language

Rajko Fureš, Dubravko Habek

In line with the imperial law on public health enacted by the Austro-Hungarian Empress Maria Theresa in 1770, a number of positive modifications were introduced in the Empire countries including Croatia. Credit for this mostly goes to Lalangue John the Baptist, one of the greatest physicians then living and working in Croatia, whose activities in the second half of the 18th century significantly improved the Croatian public health, especially midwifery. Lalangue was the author of the first medical professional books in the Croatian language. Analyzing the first Croatian midwifery textbook entitled Brevis institutio de re obstetricia iliti kratek navuk od mestrie pupkorezne za potrebochu muskeh y sziomaskeh ladanskeh sen horvatskoga orszaga y okolo nyega blisnesseh sztrankih from 1777, we found the first printed original records on the professional promotion of breastfeeding in the Croatian language. The mentioned section provides instructions on the advantages of breastfeeding, which are also the first modern professional article on the promotion of breastfeeding in the Austro-Hungarian Empire in the Croatian language. The impact of the first Croatian midwifery textbook on breastfeeding promotion was exceptional. This is confirmed by the contemporary knowledge and UNICEF breastfeeding promotion program in Croatia.

Keywords: midwifery; obstetrics; history of medicine; breast feeding